

meritum

POMOC SPOŁECZNA

Wsparcie socjalne

redakcja naukowa Iwona Sierpowska

---

2. WYDANIE

---

meritum

POMOC SPOŁECZNA

Wsparcie socjalne

redakcja naukowa Iwona Sierpowska

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

2. WYDANIE

Redaktor naukowy:
dr hab. prof. Uniwersytetu SWPS Iwona Sierpowska

Recenzent:
prof. dr hab. Lidia Zacharko

Wydawca:
Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący:
Beata Wawrzyńczak-Jędryka

Opracowanie redakcyjne:
Beata Wawrzyńczak-Jędryka

Projekt okładki i stron tytułowych:
Wojtek Janikowski

Autorzy:

dr hab. prof. UWr Renata Babińska-Górecka (Uniwersytet Wrocławski) – rozdziały: XIII–XVI;
XXXVIII; XLIII;

dr hab. prof. Uniwersytetu SWPS Monika Lewandowicz-Machnikowska (Uniwersytet SWPS) –
rozdziały: VIII–XII; XXV–XXVII; XLII; XLVI;

dr hab. prof. UO Stanisław Nitecki (Uniwersytet Opolski) – rozdziały: XXVIII–XXXIV;

dr Anna Nowicka-Skóra (Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie) – rozdziały: XVII–XX;

dr hab. prof. Uniwersytetu SWPS Iwona Sierpowska (Uniwersytet SWPS) – rozdziały: I–VII; XI; XLIV;

dr Sylwia Spurek – rozdziały: XXXV–XXXVII; XLV; XLVII;

dr Magdalena Wilczek-Karczevska (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) –
rozdziały: XXI–XXIV; XXXIX; XLI

© by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2022

ISBN 978-83-8286-463-2

2. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Strona		Numer
15	Wprowadzenie	
17	Wykaz skrótów	
21	Część I. Pomoc społeczna	
23	Rozdział I. Istota i zasady udzielania pomocy społecznej	
24	1. Pomoc społeczna i wsparcie socjalne w systemie zabezpieczenia społecznego	1
26	2. Cele i zasady pomocy społecznej	5
35	Rozdział II. Przestanki nabycia prawa do świadczeń	
37	1. Obywatelstwo i miejsce zamieszkania	16
39	2. Osoba fizyczna i rodzina jako adresaci świadczeń	19
42	3. Kryterium trudnej sytuacji życiowej	20
44	4. Dochód	23
59	5. Przestanki negatywne prawa do pomocy społecznej	40
67	Rozdział III. Świadczenia pieniężne	
68	1. Zasiłek stały	48
77	2. Zasiłek okresowy	59
82	3. Zasiłek celowy	66
95	4. Pomoc na usamodzielnienie	80
104	5. Pomoc dla cudzoziemców	92
110	6. Wynagrodzenie z tytułu sprawowania opieki	100
113	Rozdział IV. Świadczenia niepieniężne	
114	1. Świadczenia zaspokajające podstawowe potrzeby egzystencji	101
118	2. Praca socjalna, poradnictwo i interwencja kryzysowa	109
122	3. Składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne	121

Strona		Numer
126	4. Usługi opiekuńcze	126
135	5. Pomoc w postaci mieszkania chronionego	140
139	6. Pomoc w integracji i usamodzielnieniu	146
142	7. Usługi świadczone przez ośrodki wsparcia	155
147	8. Pobyt i usługi w domu pomocy społecznej	163
153 Rozdział V. Postępowanie w sprawie świadczeń. Kierowanie i odpłatność za pobyt w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej		
154	1. Postępowanie w sprawie świadczeń	172
165	2. Czynności konsensualne	190
170	3. Kierowanie i odpłatność za pobyt w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej	198
187 Rozdział VI. Weryfikacja decyzji i zwrot świadczeń		
188	1. Zmiana i uchylenie decyzji nieostatecznej	218
188	2. Weryfikacja decyzji ostatecznej	219
193	3. Czasowe następstwa zmiany i uchylenia decyzji	229
196	4. Świadczenie nienależnie pobrane	232
198	5. Zwrot świadczeń	235
205 Rozdział VII. Zadania, organizacja i kadry pomocy społecznej		
206	1. Zadania pomocy społecznej	242
210	2. Organizacja pomocy społecznej	247
215	3. Podmioty niepubliczne w pomocy społecznej	259
223	4. Kontrola i nadzór	273
229	5. Kadry pomocy społecznej	284
243 Część II. Świadczenia rodzinne		
245 Rozdział VIII. Pojęcie świadczeń rodzinnych		
246	1. Pojęcie świadczeń rodzinnych w świetle ustawodawstwa polskiego ...	301
249	2. Pojęcie świadczeń rodzinnych według przepisów o koordynacji	305
251 Rozdział IX. Ogólne warunki nabycia prawa do świadczeń rodzinnych		
252	1. Zamieszkanie na terytorium RP	306
253	2. Obywatelstwo polskie	308
253	3. Cudzoziemcy uprawnieni do świadczeń rodzinnych	310
257 Rozdział X. Zasiłek rodzinny i dodatki do zasiłku rodzinnego		
258	1. Zasiłek rodzinny	316
259	2. Podmioty uprawnione do zasiłku rodzinnego	317
263	3. Przesłanki nabycia prawa do zasiłku rodzinnego	321

Strona		Numer
274	4. Okoliczności wyłączające nabycie prawa do zasiłku rodzinnego (art. 7 u.ś.r.)	336
281	5. Dodatki do zasiłku rodzinnego	349
293	Rozdział XI. Jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka oraz świadczenia rodzinne przyznawane na podstawie uchwały rady gminy	
294	1. Jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka	366
299	2. Świadczenia rodzinne udzielane na podstawie uchwały rady gminy ...	373
301	Rozdział XII. Świadczenie rodzicielskie	
302	1. Podmioty uprawnione do świadczenia	378
304	2. Prawo do świadczenia	383
305	3. Okoliczności wyłączające prawo do świadczenia	384
306	4. Zbieg prawa do świadczenia rodzicielskiego i innych świadczeń	385
309	Rozdział XIII. Świadczenia opiekuńcze	
311	1. Zasiłek pielęgnacyjny	386
327	2. Świadczenie pielęgnacyjne	403
383	3. Specjalny zasiłek opiekuńczy	439
401	Rozdział XIV. Koordynacja systemów zabezpieczenia społecznego w zakresie świadczeń rodzinnych (socjalnego wsparcia)	
402	1. Koordynacja systemów zabezpieczenia społecznego – uwagi ogólne	471
402	2. Wybrane zasady koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego	472
405	3. Właściwość organu w sprawach w zakresie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego w zakresie świadczeń rodzinnych	476
411	4. Koordynacja systemów zabezpieczenia społecznego w zakresie świadczeń rodzinnych w świetle rozporządzenia nr 883/2004	483
417	Rozdział XV. Postępowanie w sprawie przyznania i wypłaty świadczeń rodzinnych oraz weryfikacji decyzji ostatecznej	
419	1. Właściwość organów	495
422	2. Wniosek	500
434	3. Uzupelnienie wniosku i pozostawienie wniosku bez rozpatrzenia	513
438	4. Zasady wypłaty świadczeń rodzinnych	520
452	5. Obowiązki informowania	539
454	6. Uchylenie i zmiana ostatecznej decyzji w sprawie świadczeń rodzinnych	545
461	Rozdział XVI. Świadczenie nienależnie pobrane	
462	1. Pojęcie świadczeń nienależnie pobranych	551
472	2. Zasady zwrotu nienależnie pobranych świadczeń	566

Strona		Numer
477	Część III. Pomoc państwa w wychowywaniu dzieci	
479	Rozdział XVII. Pojęcie i cel świadczenia wychowawczego	
480	1. Pojęcie i cel świadczenia wychowawczego w świetle ustawodawstwa polskiego	576
482	2. Pojęcie świadczenia wychowawczego według przepisów o koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego	579
483	Rozdział XVIII. Warunki nabycia prawa do świadczenia wychowawczego	
484	1. Ogólne warunki nabycia prawa do świadczenia wychowawczego	580
485	2. Podmioty uprawnione do świadczenia wychowawczego	583
491	3. Przestanki nabycia prawa do świadczenia wychowawczego	592
492	4. Okoliczności wyłączające nabycie prawa do świadczenia wychowawczego (art. 8 u.p.p.w.d.)	597
497	Rozdział XIX. Postępowanie w sprawach o świadczenia wychowawcze	
498	1. Wniosek o ustalenie prawa do świadczenia wychowawczego	609
501	2. Okres zasiłkowy	614
502	3. Wydatkowanie świadczenia wychowawczego niezgodnie z celem lub marnotrawienie świadczenia	616
504	4. Rodzinny wywiad środowiskowy	617
505	5. Świadczenia nienależnie pobrane oraz weryfikacja decyzji ostatecznej	618
507	Rozdział XX. Rodzinny kapitał opiekuńczy	
508	1. Pojęcie i cel rodzinnego kapitału opiekuńczego	619
510	2. Warunki nabycia prawa do rodzinnego kapitału opiekuńczego	623
514	3. Wysokość rodzinnego kapitału opiekuńczego i zasady ustalania uprawnień	628
516	4. Okoliczności wyłączające nabycie prawa do rodzinnego kapitału opiekuńczego	629
516	5. Okoliczności wypłaty kapitału w formie rzeczowej lub w formie opłacenia usług	630
517	6. Podmioty realizujące zadania w zakresie kapitału	631
517	7. Zwrot nienależnie pobranego kapitału opiekuńczego	632
518	8. Dofinansowanie obniżenia opłaty rodzica za pobyt dziecka w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna	633
519	9. Warunki nabycia uprawnień do finansowania obniżenia opłaty rodzica za pobyt dziecka w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna	634
520	10. Podmiot realizujący dofinansowanie	635

Strona		Numer
521	Część IV. Fundusz alimentacyjny i działania wobec dłużników alimentacyjnych	
523	Rozdział XXI. Istota i przesłanki nabycia uprawnień do świadczeń z funduszu alimentacyjnego	
524	1. Zagadnienia wprowadzające	636
528	2. Podmioty uprawnione do świadczeń z funduszu alimentacyjnego	639
539	3. Warunki nabycia prawa do świadczeń z funduszu alimentacyjnego	649
561	Rozdział XXII. Postępowanie w sprawach przyznawania i wypłacania świadczeń z funduszu alimentacyjnego	
562	1. Wniosek o ustalenie prawa do świadczeń z funduszu alimentacyjnego	662
573	2. Organ właściwy w sprawie przyznania świadczeń z funduszu alimentacyjnego	667
574	3. Okres świadczeniowy	669
577	4. Decyzja ustalająca prawo do świadczeń z funduszu alimentacyjnego	671
581	5. Wstrzymanie wypłaty świadczeń z funduszu alimentacyjnego	673
582	6. Weryfikacja decyzji, na mocy której strona nabyła prawo do świadczeń z funduszu alimentacyjnego	674
589	7. Wzory pism	678
601	Rozdział XXIII. Świadczenie nienależnie pobrane oraz zwrot świadczeń z funduszu alimentacyjnego	
602	1. Nienależnie pobrane świadczenia z funduszu alimentacyjnego	684
614	2. Obowiązek zwrotu przez dłużnika alimentacyjnego należności z tytułu świadczeń wypłaconych z funduszu alimentacyjnego osobie uprawnionej	694
625	3. Wzory pism	707
629	Rozdział XXIV. Działania podejmowane wobec dłużników alimentacyjnych	
630	1. Wniosek o podjęcie działań wobec dłużnika alimentacyjnego	709
631	2. Organ właściwy w sprawie działań wobec dłużnika alimentacyjnego ..	710
632	3. Czynności podejmowane wobec dłużnika alimentacyjnego	712
637	4. Uznanie dłużnika alimentacyjnego za uchylającego się od zobowiązań alimentacyjnych	717
647	5. Wzory pism	724
657	Część V. Dodatki mieszkaniowe	
659	Rozdział XXV. Przesłanki nabycia prawa do dodatku mieszkaniowego	
660	1. Przesłanki pozytywne, których spełnienie warunkuje nabycie prawa do dodatku mieszkaniowego	731
672	2. Okoliczności wyłączające uzyskanie dodatku	750

Strona		Numer
675	Rozdział XXVI. Wysokość dodatku	
681	Rozdział XXVII. Proceduralne aspekty przyznania, wypłaty i zwrotu dodatków mieszkaniowych	
682	1. Właściwość organu	760
682	2. Przebieg postępowania	761
685	3. Decyzja w sprawie dodatku mieszkaniowego	764
686	4. Wstrzymanie wypłaty dodatku	765
687	5. Zwrot nienależnie pobranego świadczenia	766
689	Część VI. Wspieranie rodziny i piecza zastępcza	
691	Wprowadzenie	
693	Rozdział XXVIII. Ochrona dziecka i rodziny – zagadnienia ogólne	
694	1. Podstawy prawne wspierania rodziny i pieczy zastępczej	768
695	2. Wspieranie rodziny	771
695	3. Piecza zastępcza	773
696	4. Podmioty wspierania rodziny i pieczy zastępczej	774
696	5. Podmiotowość i dobro dziecka	776
698	6. Podmioty, wobec których realizowane jest wspieranie rodziny i piecza zastępcza	781
705	7. Przetwarzanie danych	803
707	Rozdział XXIX. Wspieranie rodziny	
709	1. Zagadnienia ogólne	804
709	2. Przepisy dotyczące wsparcia rodziny	806
710	3. Pojęcie wspierania rodziny	808
713	4. Formy organizacyjne wspierania rodziny	816
714	5. Praca z rodziną	821
715	6. Działania ośrodków pomocy społecznej lub centrum usług społecznych w zakresie wspierania rodzin	824
717	7. Asystent rodziny	827
723	8. Pomoc w opiece i wychowaniu dziecka	843
734	9. Kontrola wójta i zarządu powiatu	875
735	10. Rodzina wspierająca	877
739	Rozdział XXX. Piecza zastępcza	
743	1. Zagadnienia ogólne	880
757	2. Rodzinna piecza zastępcza	927
799	3. Instytucjonalna piecza zastępcza	1064
828	4. Świadczenia i dodatki przysługujące rodzinie zastępczej i prowadzącemu rodzinny dom dziecka	1184
851	5. Odpłatność rodziców za pobyt dziecka w pieczy zastępczej	1256

Strona		Numer
863	6. Ocena sytuacji dziecka oraz opinia o zasadności jego pobytu w pieczy zastępczej	1298
875	Rozdział XXXI. Pomoc dla osób usamodzielnianych	
876	1. Zagadnienia ogólne	1330
876	2. Przepisy normujące pomoc na usamodzielnienie	1332
877	3. Zakres podmiotowy pomocy na usamodzielnienie	1333
877	4. Rodzaje świadczeń w ramach procesu usamodzielnienia	1337
885	5. Postępowanie w sprawie przyznania świadczenia w ramach usamodzielnienia	1378
897	Rozdział XXXII. Postępowanie adopcyjne	
898	1. Zagadnienia wstępne	1411
899	2. Podstawy prawne prowadzenia postępowania adopcyjnego	1414
900	3. Ośrodki adopcyjne	1417
907	4. Działania zmierzające do przygotowania dziecka do adopcji	1441
908	5. Karta dziecka	1445
915	6. Kwalifikacja dziecka do przysposobienia krajowego	1448
916	7. Kwalifikacja dziecka do przysposobienia międzynarodowego	1452
917	8. Kwalifikacje kandydatów do przysposobienia dziecka	1460
921	9. Kontrola zarządu województwa nad ośrodkiem adopcyjnym	1466
923	Rozdział XXXIII. Ustrój administracji	
925	1. Zagadnienia ogólne	1467
925	2. Podstawy prawne ustroju administracji	1468
926	3. Zadania gminy w sferze wspierania rodziny	1471
928	4. Zadania powiatu w sferze pieczy zastępczej	1478
936	5. Województwo samorządowe w sferze wspierania rodziny i pieczy zastępczej	1501
938	6. Zadania wojewody	1510
939	7. Zadania ministra właściwego do spraw rodziny	1514
940	8. Rada Ministrów w zakresie wspierania rodziny i pieczy zastępczej	1522
942	9. Nagrody za osiągnięcia w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	1525
943	10. Zlecanie zadań podmiotom niepublicznym	1526
945	11. Finansowanie zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	1536
952	12. Wysokość kwoty średnich miesięcznych wydatków w placówkach, które rozpoczęły działalność	1558
953	13. Dotacje jednostek samorządu terytorialnego	1561
957	Rozdział XXXIV. Kontrola wojewody	
958	1. Zagadnienia ogólne	1563
958	2. Przepisy prawa normujące przeprowadzanie kontroli	1564
958	3. Uprawnienia wojewody	1565
962	4. Wystąpienie pokontrolne	1578
963	5. Zastrzeżenia wobec wystąpienia pokontrolnego	1579
964	6. Instrumenty prawne przysługujące wojewodzie	1583

Strona		Numer
966	7. Wymierzanie i egzekucja kar pieniężnych	1589
968	8. Kontrola zarządu powiatu	1595
968	9. Kontrola w województwie samorządowym	1597
969	10. Uprawnienia organu kontrolnego	1598
971 Część VII. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie		
973 Rozdział XXXV. Zjawisko przemocy w rodzinie		
974	1. Przemoc w rodzinie – pojęcie, fakty i mity	1599
976	2. Przemoc w rodzinie a przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.)	1602
977	3. Międzynarodowe zobowiązania Polski w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie	1604
981 Rozdział XXXVI. Zadania publiczne w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie		
982	1. Obowiązki organów administracji rządowej	1608
983	2. Zadania jednostek samorządu terytorialnego, w tym obowiązki rady gminy/powiatu/sejmiku wojewódzkiego oraz wójta/burmistrza/ prezydenta	1610
985	3. Gminne zespoły interdyscyplinarne	1614
989	4. Procedura „Niebieskie Karty”	1620
1010	5. Odebranie dziecka z rodziny przez pracownika socjalnego	1627
1013	6. Bezpieczeństwo i ochrona osoby doświadczającej przemocy w rodzinie – uprawnienia Policji, prokuratora i sądu	1632
1021 Rozdział XXXVII. Prawne i społeczne aspekty przeciwdziałania przemocy		
1022	1. Obowiązek zawiadomienia o przestępstwie znęcania się oraz odpowiedzialność za brak zawiadomienia o przestępstwie	1643
1024	2. Zakaz stosowania kar cielesnych wobec dzieci – charakter prawny i konsekwencje naruszenia zakazu	1647
1026	3. Oddziaływanie na sprawcę – programy korekcyjno-edukacyjne	1650
1028	4. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie	1652
1030	5. Zaświadczenie lekarskie dla ofiary przemocy w rodzinie	1653
1033 Część VIII. Wybrane rodzaje wsparcia		
1035 Rozdział XXXVIII. Zasiłki dla opiekunów		
1036	1. Zagadnienia ogólne – cel świadczenia	1655
1036	2. Podmioty uprawnione	1656
1037	3. Warunki nabycia prawa do zasiłku dla opiekuna	1659
1041	4. Przesłanki negatywne	1667
1042	5. Postępowanie w sprawie przyznania prawa do zasiłku dla opiekuna ...	1669
1045 Rozdział XXXIX. Pomoc osobom uzależnionym (alkoholizm i narkomania)		

Strona		Numer
1046	1. Pomoc osobom uzależnionym od alkoholu	1674
1054	2. Pomoc osobom uzależnionym od narkotyków	1683
1057	Rozdział XL. Pomoc osobom z zaburzeniami psychicznymi	
1058	1. Idea oparcia społecznego dla osób z zaburzeniami psychicznymi	1685
1060	2. Umieszczenie osoby z zaburzeniami psychicznymi w domu pomocy społecznej	1691
1063	3. Uprawnienia organu pomocy społecznejw zakresie kierowania do szpitala psychiatrycznego	1696
1067	Rozdział XLI. Pomoc materialna dla studentów	
1077	Rozdział XLII. Pomoc socjalna dla uczniów	
1078	1. Zagadnienia ogólne	1702
1078	2. Podmioty uprawnione do świadczeń	1703
1079	3. Stypendium szkolne (art. 90d u.s.o.)	1704
1081	4. Zasilek szkolny (art. 90e u.s.o.)	1707
1082	5. Postępowanie w sprawie przyznania pomocy (art. 90e u.s.o.)	1709
1085	Rozdział XLIII. Pomoc w postaci dożywiania. Posiłek w szkole i w domu	
1086	1. Cel i zakres Programu „Pomoc państwa w zakresie dożywiania”	1710
1087	2. Podmioty realizujące Program	1713
1088	3. Finansowanie Programu – źródła i zasady	1717
1089	4. Podmioty uprawnione do pomocy udzielanej w ramach Programu	1718
1090	5. Przestanki udzielenia pomocy w ramach Programu	1719
1092	6. Formy udzielenia pomocy w ramach Programu	1723
1095	Rozdział XLIV. Pomoc kobietom w ciąży i rodzinom wychowującym dzieci wymagające szczególnej opieki	
1096	1. Pomoc udzielana na podstawie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży	1725
1098	2. Pomoc udzielana na podstawie ustawy o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”	1729
1101	Rozdział XLV. Wsparcie w ramach Karty Dużej Rodziny	
1113	Rozdział XLVI. Dodatek energetyczny	
1117	Rozdział XLVII. Nieodpłatna pomoc prawna	
1123	Indeks rzeczowy	

WPROWADZENIE

Prawna problematyka pomocy społecznej była przedmiotem licznych analiz prezentowanych w różnych formach wydawniczych. Tym razem prezentacji nadano wybitnie praktyczną formułę. Publikacja jest częścią znanej Czytelnikom serii *Meritum*, która na rynku wydawniczym wyróżnia się wszechstronnym, szerokim i kompleksowym ujęciem analizowanych zagadnień. Współczesny system zabezpieczenia społecznego ulega nieustannemu poszerzaniu o nowe rodzaje świadczeń, wykraczające poza dotychczasowe podziały. Zaobserwować można mniej lub bardziej udane próby przemieszczania świadczeń zaopatrzeniowych, przyznawanych ze względu na określoną potrzebę, w kierunku pomocy społecznej. Zamiarem Autorów niniejszego tomu było przedstawienie tych form w jak najszerszym ujęciu, bez wyznaczania ścisłej delimitacji pomiędzy nimi. Wspólnym mianownikiem pomocy społecznej i wsparcia socjalnego, a zarazem myślą przewodnią książki, jest pomoc człowiekowi (rodzinie) znajdującemu się w trudnej sytuacji życiowej. Przyjmuje ona postać nieekwiwalentnych świadczeń finansowanych ze środków publicznych, zazwyczaj powiązanych z sytuacją dochodową, ale nie z zatrudnieniem. Zasady i metody przyznawania wszystkich świadczeń nie są jednak tożsame, dlatego zdecydowano w tytule i układzie publikacji o oddzieleniu pomocy społecznej w ścisłym ujęciu od pozostałych form, zwanych dalej wsparciem socjalnym. Należy zauważyć, że obydwie zakreślenia regulacji różni odmienne rozłożenie akcentów na elastyczność dopasowania świadczenia do potrzeby i sytuacji. W przeciwieństwie do pomocy społecznej świadczenia wsparcia socjalnego są celem samym w sobie, a ich rolą jest uzupełnianie niskich dochodów i wyrównywanie deficytów socjalnych. Wiele z nich nie ma charakteru przejściowego i nie odwołuje się do zasady pomocniczości w kontekście wykształcenia u świadczeniobiorcy zdolności do samodzielnego przezwyciężenia życiowych kryzysów, jak ma to miejsce w pomocy społecznej. Ponadto świadczenia z obu systemów różnią się wartością, długością okresu zasiłkowego, kryteriami, w tym wysokością dochodu i sposobem ustalania uprawnień. Dla adresatów świadczeń wsparcie socjalne jawi się jako formuła doskonalsza i pewniejsza od pomocy społecznej.

Publikacja kładzie główny nacisk na analizę świadczeń. Omówiono w niej zasady i kryteria ich przyznawania oraz warunki nabycia uprawnień do świadczeń, poddając dokładnej analizie poszczególne formy pomocy społecznej i wsparcia socjalnego. W sposób szczególnie potraktowano procedury przyznawania świadczeń oraz weryfikacji decyzji administracyjnych w analizowanym obszarze. Opracowanie porusza również kwestie organizacyjne i kadrowe, prezentując podmioty administrujące systemem pomocy i wsparcia socjalnego oraz zasady wykonywania kontroli i nadzoru, a także omawia pozycję prawną pracowników socjalnych. Powyższa problematyka, poza pomocą społeczną, została przedstawiona w takich obszarach regulacji socjalnoprawnych jak: świadczenia rodzinne, pomoc państwa w wychowywaniu dzieci, fundusz alimentacyjny i działania wobec dłużników alimentacyjnych, dodatki mieszkaniowe, wspieranie rodziny i piecza zastępcza oraz przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Dopelnieniem prezentacji jest ostatnia część poświęcona wybranym rodzajom wsparcia, które w praktyce towarzyszą często bardziej rozpowszechnionym i znanym formom pomocy. W ra-

mach podsumowania poszczególnych fragmentów przytoczono orzecznictwo sądowe oraz wskazano pozycje literatury, które pozwolą na pogłębienie wiedzy teoretycznej.

Oddawana do rąk Czytelnika publikacja jest drugim rozszerzonym i uzupełnionym wydaniem *Meritum* z zakresu pomocy społecznej i wsparcia socjalnego. Uwzględniono w nim liczne nowelizacje przepisów w obszarze zabezpieczenia społecznego oraz ich aktualną wykładnię, znajdującą odzwierciedlenie w prezentowanych poglądach judykatury i doktryny. W ramach nowego wydania książki omówione zostały między innymi zmiany dotyczące zasad ustalania opłaty za pobyt w domach pomocy społecznej i zwalniania z odpłatności, obliczania dochodu, przyznawania usług opiekuńczych w trybie pilnym, funkcjonowania mieszkań chronionych i centrów usług społecznych, awansu zawodowego i ocen okresowych pracowników socjalnych. Uwzględniono nowe konteksty stosowania ustaw, będące następstwem ewolucji orzecznictwa sądów administracyjnych, dotyczące w szczególności świadczeń opiekuńczych, świadczeń z funduszu alimentacyjnego, w tym świadczeń nienależnie pobranych. Poddano analizie nowe rozwiązania normatywne w zakresie ustalania prawa do świadczenia wychowawczego oraz oceniono ich wpływ na system pieczy zastępczej. Omówiono zmiany podnoszące bezpieczeństwo ofiar przemocy w rodzinie, dotyczące mechanizmu izolacji sprawcy od ofiary, oraz gwarancje realizacji jej praw i praw przysługujących sprawcy w ramach tej procedury. Opracowanie zostało poszerzone o analizę licznych nowych regulacji służących szeroko rozumianemu wsparciu rodziny, w tym dotyczących rodzinnego kapitału opiekuńczego, świadczenia „Dobry start”, programu dożywiania „Posiłek w szkole i w domu” oraz wsparcia kobiet w ciąży i rodzin w ramach tzw. ustawy „Za życiem”. Uwzględnia ono również zmiany wprowadzone do systemu prawa w związku z pandemią COVID-19 oraz wpływ rozwoju nowych technologii na procedurę administracyjną i usprawnienia w zakresie samodzielnego pozyskiwania przez organ informacji niezbędnych do wydania decyzji.

Opracowanie ma – zgodnie z założeniami serii *Meritum* – wybitnie praktyczny charakter. Zawiera liczne wzory, tabele, zestawienia i porównania. O jego walorze praktycznym świadczą również przykłady odzwierciedlające przełożenie regulacji prawnych na konkretne sytuacje życiowe. Taki układ czyni tekst bardzo przystępnym, przejrzystym i zrozumiałym, co dodatkowo wzmacniają rozwiązania edytorskie, w tym:

- układ treści podzielony na niewielkie związły fragmenty;
- zamieszczone na marginesach numery sygnalizujące ważne pojęcia wraz z ich objaśnieniem;
- rozbudowany system wewnętrznych odesłań, umożliwiający sprawne odszukanie interesującego zagadnienia i eliminujący zbędne powtórzenia;
- podana na wstępie jednostki redakcyjnej podstawa prawna;
- graficzne uwypuklenie najważniejszych kwestii w postaci ramki lub hasła „WAŻNE!”;
- szczegółowy i wyczerpujący indeks rzeczowy z odniesieniem do numerów na marginesie tekstów;
- wydodrębnione tezy z orzecznictwa sądowego i wykaz fachowej literatury;
- przyjazna dla Czytelnika szata graficzna.

Publikacja jest praktycznym poradnikiem skierowanym do szerokiego kręgu odbiorców, zarówno zajmujących się administrowaniem sprawami socjalnymi, jak i korzystających z ochrony socjalnej. W szczególności adresatami tomu są pracownicy jednostek organizacyjnych pomocy społecznej i systemu pieczy zastępczej oraz organy zajmujące się nadzorem i kontrolą omawianej sfery życia publicznego.

Zespół Autorów stanowi grono wybitnych specjalistów, praktyków i teoretyków prawa, reprezentujących wyższe uczelnie, organy orzecznicze i ochrony prawa. Poziom ich wiedzy i warsztat umożliwił omówienie poszczególnych zagadnień w sposób problemowy, naświetlający kwestie sporne oraz przestrzegający przed nieprawidłowościami.

W tym miejscu pragnę podziękować wszystkim Autorom za włożony trud w przygotowanie publikacji oraz wyrazić nadzieję na dalszą współpracę przy kolejnych wydaniach.

*dr hab. Iwona Sierpowska,
prof. Uniwersytetu SWPS*

Część I

Pomoc społeczna

Istota i zasady udzielania pomocy społecznej

Iwona Sierpowska

SPIS TREŚCI

1. Pomoc społeczna i wsparcie socjalne w systemie zabezpieczenia społecznego	1	B. Zasady	6
2. Cele i zasady pomocy społecznej	5	a. Pomocniczość	7
A. Cele	5	b. Publiczny charakter pomocy społecznej ...	10
		c. Godność	11
		d. Niezbędność potrzeb	12
		e. Adekwatność	13
		f. Obowiązek współdziałania	14

1. Pomoc społeczna i wsparcie socjalne w systemie zabezpieczenia społecznego

- 1 Pomoc społeczna jest częścią **systemu zabezpieczenia społecznego**. System ten zapewnia ochronę przed określonymi rodzajami ryzyka socjalnego. Jest on **definiowany** jako:

„całokształt środków i działania instytucji publicznych, za pomocą których społeczeństwo stara się zabezpieczyć swych obywateli przed niezawinionym przez nich niedostatkiem, przed groźbą niemożności zaspokojenia podstawowych, społecznie uznanych za ważne, potrzeb” [J. Piotrowski, *Zabezpieczenie społeczne – problematyka i metody*, Warszawa 1966, s. 28].

Poprzez zabezpieczenie społeczne **państwo ma zapewnić warunki egzystencji** wszystkim tym, którzy ze względów od siebie niezależnych nie mogą utrzymać się z własnej pracy. Przeszkodami uniemożliwiającymi samodzielne utrzymanie może być:

- wiek,
- niepełnosprawność,
- choroba,
- wypadek,
- bezrobocie i wiele innych.

Głównym wykonawcą tej idei jest państwo, niemniej odwołuje się ona do **solidarności społecznej**, zobowiązując członków społeczeństwa do ponoszenia odpowiedzialności za jednostki, które nie są samowystarczalne.

Przez pojęcie **zabezpieczenia społecznego** rozumie się również **ogół świadczeń o charakterze:**

- ubezpieczeniowym,
- zaopatrzeniowym i
- pomocowym.

- 2 W związku z tym wyróżnia się trzy **metody (techniki) zabezpieczenia społecznego:**

1) ubezpieczeniową,
2) zaopatrzeniową i
3) pomocową (opiekuńczą).

Ad 1)

Najbardziej rozpowszechniona jest metoda ubezpieczeniowa. Cechuje ją **powiązanie z pracą zarobkową poprzez system składek** odprowadzanych do określonego funduszu. Z funduszu wypłacane są świadczenia w związku z wystąpieniem zdarzenia losowego uniemożliwiającego trwale lub czasowo świadczenie pracy. Tym samym ciężar szkody rozłożony jest na wszystkich ubezpieczonych. W ubezpieczeniach występują świadczenia typowe, **roszczeniowe**, których wysokość zależy od wkładu pracy.

Ad 2)

Cechą metody zaopatrzeniowej jest:

- a) finansowanie świadczeń z funduszy publicznych zasilanych z podatków oraz
- b) zapewnienie jednolitych i równych dla wszystkich świadczeń.

Te ostatnie są zwykle niewysokie, mają zapewnić **zaspokojenie jedynie podstawowych potrzeb**, ich uzupełnieniem mają być dochody pochodzące z innych źródeł (oszczędności, dodatkowe ubezpieczenia). Świadczenia te:

- mają **charakter roszczeniowy** i
- są **przyznawane bez związku z pracą** (poza specjalną formą zaopatrzenia osób w służbie państwowej).

W metodzie zaopatrzeniowej podstawowym kryterium przyznawania świadczeń są potrzeby lub zasługi. Świadczenia przyznawane ze względu na to drugie kryterium upodabniają się do świadczeń ubezpieczeniowych, a ich wysokość znacznie przewyższa świadczenia przyznawane ze względu na potrzebę.

Ad 3)

Metoda pomocowa (opiekuńcza) znajduje **zastosowanie wobec osób znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych**, które własnym staraniem nie są w stanie przezwyciężyć kryzysów. Państwo ze środków publicznych oferuje im pomoc nie tylko finansową, ale również rzeczową i usługową. Świadczenia umożliwiają zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych, **często pobierane są okresowo**. W metodzie tej dominuje zasada uznaniowości i indywidualizacji świadczeń, tzn. ich dopasowania do sytuacji konkretnego beneficjenta. Pomoc stawia na:

- aktywizację świadczeniobiorców,
- ich integrację ze środowiskiem i
- życiowe usamodzielnienie.

Powyższe metody znajdują odzwierciedlenie w budowie systemu zabezpieczenia społecznego. Niemniej, rozrastający się obszar prawnych regulacji powoduje powstawanie świadczeń hybrydowych, opartych na mieszanych metodach. Rodzi to trudności ich klasyfikacji, zwłaszcza oddzielenia świadczeń o charakterze zaopatrzeniowym i pomocowym. Dodatkową trudnością jest zaliczanie do zaopatrzenia społecznego świadczeń przyznawanych ze względu na potrzeby i zasługi, które znacznie się od siebie różnią. Dlatego we współczesnej literaturze proponuje się wyodrębnienie wsparcia społecznego (socjalnego) jako jeszcze jednej części systemu zabezpieczenia społecznego, umieszczonego pomiędzy zaopatrzeniem a pomocą społeczną. W jego ramach zawierają się świadczenia państwowe zaspokajające określone potrzeby oraz świadczenia adresowane do osób znajdujących się w określonej sytuacji. **Formami wsparcia społecznego są:**

3

– świadczenia zaspokajające określone potrzeby (dodatek mieszkaniowy),
– świadczenia uzasadnione określoną sytuacją faktyczną (niepełnosprawność),
– świadczenia dla rodzin wychowujących dzieci (świadczenia rodzinne).

Pomoc w ramach wsparcia społecznego przysługuje z racji spełnienia przesłanek normatywnych i jest niezależna od aktywności zmierzającej do poprawy warunków życiowych. Oznacza to, że celem wykorzystywanych metod nie jest usamodzielnienie beneficjenta ani doprowadzenie do jego życiowej samowystarczalności.

Do **cech wsparcia społecznego** zaliczyć należy również:

- roszczeniowość,
- brak związku z pracą i aktywizacją,
- względnie stałą wysokość i stosunkowo długi okres pobierania świadczeń,
- brak indywidualnego dopasowania wsparcia, wyrażający się m.in. w rezygnacji z przeprowadzania wywiadu środowiskowego,
- uzależnienie uprawnień od dochodu, nie od stanu majątku.

4 Celem świadczeń jest tu wyrównywanie szans i deficytów socjalnych:

1) nie mają one charakteru ekwiwalentnego ani kompensacyjnego;
2) nie są bezpośrednio nakierowane na zwalczanie ubóstwa, lecz na wyrównywanie dysproporcji pomiędzy dochodami a uzasadnionymi potrzebami;
3) nie zastępują dochodu, lecz go uzupełniają, umożliwiając polepszenie sytuacji życiowej i tworzenie inkluzyjnej wspólnoty;
4) są zorientowane na zachowanie pewnego standardu życiowego, rozwój i partycypację.

Wyodrębnienie wsparcia społecznego (socjalnego) można potraktować jako wydzielenie określonych typów świadczeń z dualistycznego zaopatrzenia społecznego. Dualizm ten przyczynił się do mniej lub bardziej udanych prób przemieszczania świadczeń zaopatrzeniowych przyznawanych ze względu na określoną potrzebę w kierunku pomocy społecznej, co z kolei prowokowało do wydzielania pomocy społecznej w znaczeniu wąskim i szerokim. Tym samym powyższe wyodrębnienie wydaje się dobrą alternatywą dla wyróżniania pomocy społecznej *sensu stricto i sensu largo*.

Podsumowując, warto podkreślić, że wskazane wyżej metody nie przynależą ściśle do poszczególnych części systemu zabezpieczenia społecznego. Metoda pomocowa (opiekuńcza) jest właściwa dla pomocy społecznej, jednocześnie wraz z metodą zaopatrzeniową kształtuje ona wsparcie społeczne. Ponadto należy zauważyć, iż pomoc społeczna może funkcjonować w kilku **kontekstach znaczeniowych**:

- jako część systemu zabezpieczenia społecznego,
- jako metoda (technika) zabezpieczenia społecznego oraz
- jako obszar regulacji sprowadzający się do konkretnych aktów prawnych – ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej i jej przepisów wykonawczych.

W tym ostatnim ujęciu zostanie ona przedstawiona w niniejszym opracowaniu.

Literatura: M. Andrzejewski, *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko – rodzina – państwo)*, Kraków 2003; M. Lewandowicz-Machnikowska, *Regulacja prawna socjalnego wsparcia dla osób o niskich dochodach*, Wrocław 2013; W. Muszalski, *Prawo socjalne*, Warszawa 2010; S. Nitecki, *Świadczenia rodzinne. Procedury i tryb przyznawania*, Wrocław 2009; J. Piotrowski, *Zabezpieczenie społeczne – problematyka i metody*, Warszawa 1966; G. Szpor, *Ubezpieczenia w systemie zabezpieczenia społecznego (w:) Z. Kluszczyńska, W. Koczur, K. Rubel, G. Szpor, T. Szumlicz, System ubezpieczeń społecznych. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2006.

2. Cele i zasady pomocy społecznej

A. Cele

Podstawa prawna: art. 2–4, 16 ust. 2, art. 17–24, 25, 37, 39 ust. 1, art. 45 ust. 3, art. 50, 51 ust. 1, art. 55 ust. 2, art. 57, 58 ust. 1, art. 61, 67–69, 80 ust. 3, art. 96 ust. 1, art. 99, 103, 110 ust. 5, art. 112 ust. 3, art. 119 u.p.s.

5 Głównym celem omawianej sfery życia publicznego jest pomoc człowiekowi znajdującemu się w trudnej sytuacji życiowej, której nie jest on w stanie przezwyciężyć samodzielnie. Mając na

uwadze całokształt regulacji, można wyróżnić następujące **szczegółowe cele pomocy społecznej**:

– umożliwienie osobom i rodzinom życia w warunkach odpowiadających godności człowieka,
– wspieranie osób i rodzin w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb bytowych,
– umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężenia trudnych sytuacji życiowych, których nie są w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości,
– doprowadzenie do życiowego usamodzielnienia świadczeniobiorców i ich integracji ze środowiskiem,
– zapobieganie sytuacjom, w których niezbędne jest udzielenie pomocy społecznej.

Powyższe **cele osiągnąć są poprzez**:

- przyznawanie i dostarczanie świadczeń,
- utrzymywanie i rozwój infrastruktury socjalnej,
- współpracę z organami administracji oraz podmiotami niepublicznymi.

Celem pomocy nie jest zaspokajanie ogółu potrzeb wszystkich obywateli, w skali masowej, ale konkretnych świadczeniobiorców. Wyraz temu daje **zasada indywidualizacji świadczeń**. Zaspokajanie potrzeb bytowych może sprowadzać się do dostarczania konkretnych dóbr materialnych, jak i może przybierać postać złożoną. Pomoc społeczna może polegać na ciągłym zaspokajaniu podstawowych potrzeb bytowych.

Tak się dzieje przy tzw. stałych formach pomocy, kiedy nie ma szans na osiągnięcie życiowej niezależności przez świadczeniobiorcę z powodu wieku, choroby czy niepełnosprawności.

WAŻNE! Generalnie jednak jako zasadę należy uznać: **zaspokajanie podstawowych potrzeb połączone z działaniami na rzecz osiągnięcia samowystarczalności świadczeniobiorcy.**

B. Zasady

W pomocy społecznej obowiązuje kilka rodzajów zasad.

- **Po pierwsze**, należy wymienić zasady wyrażone wprost w I rozdziale u.p.s.
- **Po drugie** – reguły o charakterze systemowym dekodowane z całości przepisów ustawy o pomocy społecznej, jak i wykraczające poza zakres jej regulacji.
- **Po trzecie**, w pomocy społecznej, będącej częścią administracji, obecne są zasady właściwe dla organizacji i funkcjonowania administracji publicznej i procedur administracyjnych.
- **Po czwarte**, wyróżnić należy zasady – wartości obecne w całym systemie prawa, nabierające w pomocy społecznej szczególnej wrażliwości, chodzi tu przede wszystkim o zasadę równości i sprawiedliwości społecznej.

Z praktycznego punktu widzenia najważniejsze znaczenie ma pierwsza kategoria zasad. Są one drogowskazem do interpretacji przepisów ustawy, ich znajomość ma istotne znaczenie

w sferze stosowania prawa, zwłaszcza w ocenie stanów faktycznych, na podstawie której organ podejmuje decyzję o przyznaniu świadczenia.

a. Pomocniczość

7 Zasada pomocniczości (subsidiarności) w prawie i filozofii ma różne znaczenia.

WAŻNE! Najogólniej sprowadza się ona do niewyręczania jednostki (małej wspólnoty) w tym, co może ona zdziałać samodzielnie.

Zasada ta wyraża poszanowanie dla autonomii jednostki, jej integralności i prawa do samostanowienia. W myśl analizowanej zasady **państwo (większe społeczności) nie powinno:**

- ingerować w życie mniejszych wspólnot,
- nie powinno pozbawiać ich kompetencji, samodzielności, inicjatywy działania i odpowiedzialności.

Ingerencja i pomoc wyższych wspólnot oraz państwa może mieć miejsce tylko wtedy, gdy niższe wspólnoty nie mogą samodzielnie wypełnić nałożonych na nie zadań. Reguła ta odnosi się również do relacji jednostka – państwo.

8 W pomocy społecznej zasada pomocniczości występuje w kilku kontekstach znaczeniowych, niemniej nie została ona wyrażona wprost w ustawie. Jest to zasada, na której zbudowany jest nie tylko system pomocy społecznej, ale i cały system zabezpieczenia społecznego, w którym **pomoc społeczna zajmuje ostatnie miejsce i uruchamiana jest w ostatniej kolejności.**

1. Zgodnie z zasadą pomocniczości udzielenie pomocy społecznej powinno następować wówczas, kiedy osoba nie jest w stanie zaspokoić swoich potrzeb poprzez dochody otrzymywane z pracy lub świadczenia z ubezpieczenia społecznego, względnie inne świadczenia społeczne.

2. Drugi, najważniejszy kontekst omawianej zasady wyraża istotę pomocy społecznej. W myśl art. 2 ust. 1 u.p.s. pomoc ta uruchamiana jest dopiero, gdy osoba lub rodzina znajdzie się w sytuacji kryzysowej i nie potrafi jej samodzielnie przezwyciężyć. Ingerencja instytucji publicznej w prywatność i autonomię jednostki uzasadniona jest brakiem samowystarczalności. Generalnie sprowadza się ona do niewyręczania jednostki z obowiązków, które może ona zrealizować samodzielnie. W myśl zasady pomocniczości interwencja władzy nie powinna mieć charakteru wyłącznie opiekuńczego, a **powinna być nastawiona na aktywizację jednostek**, zachęcając je do korzystania z prawnie chronionej autonomii. Pomoc powinno cechować umiarkowanie.

3. Trzeci kontekst odwołuje się do powinności członków rodziny osoby, która wymaga pomocy. Zgodnie z zasadą pomocniczości człowiek powinien samodzielnie zaspokajać swoje potrzeby bytowe, a jeśli nie jest w stanie tego zrobić, z pomocą powinna przyjść najmniejsza i najbliższa mu wspólnota – jest nią niewątpliwie rodzina.

4. Ponadto zasada pomocniczości legła u podstaw podziału zadań publicznych z zakresu pomocy społecznej. Najwięcej zadań przypisano gminie. W myśl zasady pomocniczości to najmniejsze wspólnoty mają reagować na rozwiązywanie lokalnych problemów, one też znajdują się najbliżej potrzebujących i potrafią najszybciej zareagować na sytuacje kryzysowe. Zadania, które wykraczają poza możliwości gminy, przydzielono powiatowi, zaś zadania przekraczające możliwości powiatu wypełnia samorząd województwa. Ostatnie miejsce w tej hierarchii zajmuje państwo i jego administracja.

9788382864632 W02P01

Kup e-book i czytaj
w aplikacji Smarteca

ISBN 978-83-8286-463-2

9 788382 864632

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA: 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

CENA 199 ZŁ (W TYM 5% VAT)

WWW.MERITUM.PL